

Trasa pierwsza - Stary Komorów i Strzecha Polska (ok. 4 km)

Ruszamy ze stacji kolejki WKD, kierujemy się w ul. Brzozową by skręcić w prawo w ul. Ceglana, dochodzimy do ul. Krótkiej, w którą skręcamy. Na jej końcu po lewej stronie stoi dom z adresem ul. Kolejowa 10 ❶, dalej idziemy w prawo w ul. Kolejową i niebawem skręcamy w lewo w ul. Sosnową, by pod nr 4 poczuć klimat letniska ❷.

Na końcu ul. Sosnowej skręcamy w lewo w ul. Ceglana. Przed nami znajdują się przebudowane po wojnie budynki warsztatowe EKD, skręcamy w lewo w ul. Lotniczą. (dom nr 8). To willa zbudowana w 1947 roku dla Jana Bogdana Przyzińskiego, który zafascynowany urodą niewielkich włoskich podmiejskich willi o charakterze letnich pawilonów, zlecił wykonanie podobnego projektu.

Z ul. Lotniczej kierujemy się w prawo w ul. Kolejową, by tuż przed ul. Żabią skręcić w lewo w „przesmyk” dla pieszych i dojść do ul. Klonowej. Przesmyki powstały z potrzeby usprawnienia i skrócenia lokalnej komunikacji. Dochodząc do ul. Klonowej po lewej stronie widzimy willę „Marysieńka” ❸. Skręcamy w lewo i idziemy prosto wśród klonów. Na willi „Lola” pod nr 2 znajdziemy pamiątkową tablicę poświęconą architektowi Stanisławowi Doruchowskiemu, adiutantowi genera-

ła Stefana Roweckiego „Grotą”. Tablica umieszczona jest na budynku od strony podwórka, na które można wejść przez niezamykaną furtkę.

Z ul. Klonowej kierujemy się w prawo w ul. Brzozową, a następnie znów w prawo w ul. Lipową. Znaleźliśmy się w sercu osiedla „Strzecha Polska”, którego układ urbanistyczny od 2010 roku jest chroniony wpisem do rejestru zabytków. Zatrzymujemy się pod nr 4 ❹ i nr 8 ❺.

Przy willi „Malutka” skręcamy w lewo w przesmyk, którym docieramy do ul. Akacyjowej. Skręcamy w lewo pod willę „Stella” nr 6 ❻.

Wracamy na ul. Brzozową, na rondzie kierujemy się w lewo w ul. Komorowską i pod nr 5 zatrzymujemy się przy willi „Różanka” ❷ z ogrodem niegdyś pełnym róż.

Wracamy do ul. Brzozowej, pierwotnie zwanej szosą komorowską, łączącej dwa pałace: w Komorowie i w Helenowie. Skręcamy w prawo (w kierunku WKD). Będziemy szli wzdłuż granicy Starego Komorowa, gdzie pod nr 7,9,15 i 17 można obejrzeć domy powstałe w latach 1912-1930.

Idziemy ul. Brzozową wzdłuż pozostałości lasu sosnowego, docieramy do skrzyżowania z ul. Kolejową, na którym stoi kapliczka z lat 30. XX wieku.

Po przekątnej widzimy parterowy drewniany pawilon - jest to sklep ❸.

Skręcamy w prawo w ul. Kolejową. Pod nr 11 możemy podziwiać zabytkową bramę prowadzącą do willi „Kalina”, w której prawdopodobnie gościł Ignacy Jan Paderewski. Od tego miejsca trasa spaceru będzie prowadzić po Starym Komorowie.

Skręcamy w prawo w ul. Zaciszną, gdzie pod nr 13 znajdziemy willę „Leśną”, najstarszy letniskowy dom Komorowa ❹.

Po dojściu do ul. Komorowskiej skręcamy w lewo i niebawem znowu w lewo w ul. Spokojną. Z niej możemy dostrzec lepiej tam widoczną willę „Leśna”.

Dochodzimy do ul. Kolejowej i skręcamy w prawo, gdzie pod nr 3 stoi willa „Irusin” ❺.

Wracając na stację kolejki WKD mijamy teren zabaw na pl. Marii i Józefa Markowiczów, na którym w miejscu gdzie jest teraz skate park, powstanie Centrum Inicjatyw Kulturalnych.

W perspektywie widoczna jest już stacja WKD, możemy do niej dotrzeć trasą według własnego uznania.

Trasa druga - Miasto Ogród Komorów (ok. 5 km)

Ruszamy ze stacji WKD (kierunek Warszawa), pozostawiając po lewej stronie skwer Wojciecha Młynarskiego, przechodzimy na drugą stronę ulicy i udajemy się po schodkach do góry, mając po prawej stronie tory kolejki WKD przy ul. J. Matejki. Mijamy po lewej stronie kawiarnię „Stara Cukiernia”, idziemy prosto i dochodzimy do niezabudowanego terenu, który przed wojną był przeznaczony pod tory kolejki EKD prowadzące do Nadarzyna. Z planów zrezygnowano, dzięki temu mieszkańcy mogą spacerować po szerokim pasie zieleni o trzech nazwach: po prawej stronie biegnie chodnik - to ul. Spacerowa, pas dla ruchu kołowego ma nazwę ul. Nadarzyńskiej, a środkowy pas zieleni to aleja Jana Pawła II.

Podążamy ul. Spacerową, gdzie pod nr 4 zobaczymy przykład udanej rozbudowy domu historycznego o współczesną część, a pod nr 6 drewniany dom w stylu narodowym ¹¹.

Skręcamy w prawo w ul. H. Sienkiewicza, by pod nr 9 spotkać jedną z pierwszych willi Komorowa - „Boży Dar” (ok. 1933 roku) o konstrukcji żelbetowej. - ¹². Dochodzimy do skrzyżowania z ul. Sportową, na której pod nr 3 stoi willa „Dworek Ali” w stylu narodowym. Pod nr 4 zbudowano dom w zupełnie innym stylu - prosty w formie z ciekawą balustradą.

Wracamy do ul. Spacerowej, w którą skręcamy w prawo, gdzie pod nr 10 stoi willa „Witoldówek” ¹³.

Uwagę zwraca willa pod nr 14, wybudowana w latach 1933 - 1936, jest ciekawym przykładem wczesnego modernizmu. Właścicielem był Edmund Kłopotowski, pracownik banku oraz wiceprezes Polskiej Ligii Morskiej i Rzeczej (późniejsza Polska Liga Morska i Kolonialna).

Dochodzimy do ul. Kraszewskiego i skręcamy w prawo. Na najbliższym skrzyżowaniu skręcamy w lewo w ul. Sportową. Na pierwotnych planach miasta ogrodu, sporządzonych na zlecenie Józefa Markowicza, działki przy ul. Sportowej były rezerwowane na działalność sportową. Jednak kolejni władarze miejscowości podjęli inne decyzje o zagospodarowaniu tego terenu. Warto zwrócić uwagę na dom pod nr 21. Wyjątkowość willi podkreślał niegdyś zadbane ogród, z którego pozostały jedynie wiekowe modrzewie ¹⁴.

Dochodzimy do ul. B. Prusa i u zbiegu z ul. Spacerową widzimy podobne do siebie, dwa murowane domy o stromych dachach. Po lewej stronie ul. Prusa znajduje się zachowana w niezmienionej formie willa „Korab” z 1934 roku ¹⁵. Przecinamy al. Jana Pawła II z szerokim pasem zieleni po niedoszłej, nadarzyńskiej nitce kolejki WKD. Kie-

rujemy się prosto do ul. Krasińskiego, gdzie przy najbliższym skrzyżowaniu z ul. Prusa stoi pod nr 15 doskonale zachowana, biała drewniana willa „Boży Dar” z 1934 roku (jest to druga willa w Komorowie o takiej samej nazwie) ¹⁶.

Skręcamy w prawo, by zatrzymać się przy ul. Krasińskiego 34 przy drewnianym domu z lat 30. XX wieku, zwanym „Zieloną willą”. Jest on zabytkiem chronionym wpisem do rejestru. ¹⁷

Dochodzimy do ul. M. Konopnickiej, skręcamy w lewo i ponownie w lewo w ul. J. Słowackiego. Pod nr 19 warto zwrócić uwagę na modernistyczną willę z 1937 roku

Przy ul. Słowackiego 8 stoi willa w stylu dworkowym, w której dorastał Wojciech Młynarski ¹⁸. Skręcamy w prawo w ul. Kraszewskiego, w domu pod nr 3, gdzie obecnie mieści się biblioteka, mieszkała Maria Dąbrowska ¹⁹.

Z ul. Kraszewskiego kierujemy się w stronę ul. Wiejskiej (prowadzącej do zalewu komorowskiego), aby niebawem znaleźć się na pl. Paderewskiego, który ma postać zagospodarowanej łąki ²⁰.

Wracamy na ul. Wiejską i idziemy w stronę alei Starych Lip. Na rondzie skręcamy w lewo. Na skraju zabytkowej alei, po stu metrach po lewej stronie, zatrzymujemy się przy domu pod nr 22 - jest to najstarsza willa w mieście ogrodzie założonym w latach trzydziestych (1932 roku). Podziwiając wiekowe

lipy docieramy do ronda. Jest to centralny punkt założenia miasta ogrodu, w którym zbiegają się trzy ważne drogi. Przed sobą mamy al. Kasztanową, a na lewo al. Marii Dąbrowskiej ²⁴. Na prawo rozpościera się pusty teren, przez który kiedyś biegła szosa komorowska aż do bramy pałacu, której z tego miejsca nie można dostrzec. Brama oraz pozostałości szosy z dorodnymi lipami są widoczne z terenu parku pałacowego.

Idziemy al. Marii Dąbrowskiej, po prawej stronie widzimy osiedle powstałe w latach 50. XX wieku, zwane „Domeczki” ²³. Po lewej stronie mamy zabudowania Komorowa miasta ogrodu, gdzie pod nr 52 i 42 zachowały się drewniane domy letniskowe z końca XIX w. Skręcamy w lewo w ul. Poniatowskiego i znów skręcamy w prawo w ul. 3 Maja (pierwotna nazwa to Józefa Markowicza, po wojnie stała się ulicą 1 Maja i ostatecznie otrzymała obecną nazwę).

Spacerując wśród kasztanowców mijamy dom nr 33, czyli willę „Jasna”, w którym w latach 1945-1948 mieściła się pensja Wandy Szachtmajerowej. Szkoła Fundacji im. Wandy z Posseltów Szachtmajerowej, założona w 1905 roku, należała do czołówki placówek oświatowych w Warszawie. Na ogrodzeniu znajduje się tablica upamiętniająca działalność szkoły w Komorowie, ufundowana przez TPMOK „Komorowianie”.

Kontynuujemy spacer ul. 3 Maja by

dojść do kościoła parafialnego w Komorowie 21. W sąsiedztwie kościoła, przy ul. 3 Maja 8, znajduje się willa „Ysola” 22. W perspektywie ul. 3 Maja widzimy tory WKD, możemy pójść prosto, aby dojść do stacji albo skręcić w prawo w ul. Kredytową (na przeciwko głównej bramy kościoła). Wkrótce zobaczymy przed sobą teren szkolny (w planie Markowicza miał tu być zieleniec – park, miejsce spotkań mieszkańców), skręcamy w lewo w ul. Bankową, na której warto obejrzeć willę pod nr 10. Kontynuując spacer ul. Bankową i ul. Matejki docieramy do stacji WKD.

Trasa 3 - Do pałacu i Komorowa Wsi (ok. 7 km)

Ruszamy ze stacji WKD Komorów z peronu w kierunku Warszawy - udajemy się na skwer Wojciecha Młynarskiego i kierujemy się dalej aleją Marii Dąbrowskiej (w skrócie: AMD). Po lewej mijamy osiedle mieszkaniowe „Ostoja”, najnowsze osiedle w Komorowie (lata 90. XX w.). Po prawej widzimy teren szkoły, na którym pierwotnie w planach J. Markowicza miał powstać zieleńiec – park. To typowa dla Mazowsza wydma porośnięta lasem sosnowym. Docieramy do skrzyżowania i skręcamy w prawo w ul. Kotońskiego, aby zobaczyć mural z Marią Dąbrowską, kamień z tablicą poświęconą Aleksandrowi Janowskiemu (założycielowi PTTK). Stoi tam także krzyż upamiętniający pochowanych w tym miejscu wysiedlonych po powstaniu warszawskim mieszkańców stolicy (zostali ekshumowani po wojnie). Na ogrodzeniu szkoły znajdują się także tablice edukacyjne o historii WKD.

Wracamy do al. M. Dąbrowskiej, podążamy ul. Waldemara i niebawem skręcamy w prawo w ul. Mazurską. W tej części towarzyszą nam jednorodzinne zabudowania, a od ul. Kurpiowskiej pierwotnie zaczynało się osiedle „Domczek”, powstałe w latach 50. XX w. **23**. Dalszą część osiedla widzimy idąc dalej ul. Mazurską do al. Kasztanowej.

Z ul. Mazurskiej skręcamy w prawo w ul. Śląską, by dojść do zabytkowej alei Marii Dąbrowskiej **24**, gdzie zoba-

czymy stare drewniane domy pod nr 42 i 52 (zbudowane dla letników przez właścicielkę folwarku w końcu XIXw.).

Idąc dalej aleją M. Dąbrowskiej do-
trzymamy do kapliczki, którą ufundowali
w 1922 roku Maria i Józef Markowiczowie **25**. Na przedłużeniu alei roz-
pościera się pusty teren przez, który
kiedyś biegła szosa komorowska, aż do
bramy wjazdowej pałacu. To przez tę
bramę wyjeżdżało się na szosę i jecha-
ło do pałacu w Helenowie. Brama oraz
pozostałości szosy z dorodnymi lipami
są widoczne z terenu parku pałacowe-
go. Aleja wraz z jej przedłużeniem jest
pod ochroną konserwatora zabytków.
W prawo od alei M. Dąbrowskiej rozpo-
czyną się zabytkowa aleja Starych Lip.

Mijamy ronda by skręcić w prawo
w ul. Sanatoryjną, docieramy do ze-
społu pałacowo- parkowego **26**. Jest to
teren prywatny, więc czasami możemy
napotkać trudności z wejściem na teren
posesji.

Po wyjściu z zespołu pałacowego skrę-
camy w prawo w ul. Sanatoryjną, prze-
kraczamy mostek na Utracie i skręcamy
w prawo w ul. Leśną w Pęcicach Ma-
łych. Po drodze z prawej strony minie-
my willę-pałacyk Salisowo. Nazwa po-
chodzi od nazwiska jej właściciela z lat
dwudziestych XX w. Antoniego Salisa,
warszawskiego restauratora, właściciela baru gastronomicznego „Salis”

w Warszawie przy ul. Zgoda 4. Było
to jedno z pierwszych miejsc w stolicy,
w którym sprzedawano gotowe jedze-
nie na wynos.

Na skrzyżowaniu kierujemy się w prawo
i dochodzimy do zalewu **27**. Przechodzi-
my mostkiem nad jazem do ul. Głównej,
wzdłuż której zachowały się ostatnie
drewniane domy **28**.

Podążamy ul. Główną, która za ron-
dem przechodzi w ul. Wiejską. Wariant
A trasy – skręcamy w lewo w ul. Norwi-
da i docieramy do terenu przeznaczone-
go przed wojną na tory kolejki WKD do
Nadarzyna. Nosi on trzy nazwy: al. Jana

Pawła II to pas zieleni, ul. Nadarzyńska
to droga dla ruchu kołowego i ul. Spa-
cerowa dla ruchu pieszego (obiekty
wyszczególnione przy trasie drugiej).
Docieramy do ul. 3 Maja i skręcamy
w ul. Matejki, która prowadzi do sta-
cji WKD lub możemy skręcić w prawo
i dojść do kościoła **21**.

Wariant B trasy – podążamy ul. Wiej-
ską, mijamy plac Paderewskiego z do-
rodnym dębem, zwyczajowo nazywa-
nym Dębem Niepodległości. Skręcamy
w lewo w ul. 3 Maja, dochodzimy do
kościółka **21**. W perspektywie widoczne
są już tory WKD, skręcamy w prawo
ul. Matejki i docieramy do stacji.

AKACJOWA

LIPOWA

KLONOWA

KOLEJOWA

CEGLANA

BERYLOWA

WALDEMARA

MAZURSKA

MAZURSKA

ŚLĄSKA

AL. MARII DĄBROWSKIEJ

AL. KASZTANOWA

SANATORYJNA

KOMOROWSKA

BRZozOWA

KOLEJOWA

MATEJKI

BANKOWA

KOTOŃSKIEGO

WKD

3 MAJA

SIENKIEWICZA

KRASZEWSKIEGO

3 MAJA

3 MAJA

AL. STARYCH LIP

11

12

13

18

19

20

SPACEROWA

14

15

PRUSA

16

17

WIĘJSKA

CHOPINA

OKRZEJA

SPORTOWA

NADARZYŃSKA

KRASIN'SKIEGO

SŁOWACKIEGO

GLÓWNA

27

28

26

25

23

24

22

21

9

7

4

5

6

3

2

1

8

10